

FATIK NUTQIY JANRLARNING IJTIMOIIY HAYOTDA TUTGAN AHAMIYATI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.021>

Xrojiddinova Muattar Mansurovna
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada fatik nutqiy janrlar, ularning asosiy xususiyatlari hamda o‘zbek tilida namoyon bo‘lishining lingvistik jihatlari keng tahlil etiladi. Fatik nutqning ijtimoiy muloqotdagi o‘rni, insonlar o‘rtasidagi kommunikativ aloqalarni mustahkamlashdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, o‘zbek tilidagi nutqiy janrlar - rasmiy, norasmiy, badiiy, ilmiy va publitsistik nutq shakllarining shakllanishi, rivojlanishi va milliy madaniyat hamda nutq odobi bilan uzviy bog‘liqligi ochib beriladi. Maqolada fatik nutqning kundalik hayotdagi ko‘rinishlari, xususan, salomlashish, so‘rashish, xayrlashish, mulozamat va marosim nutqlari misolida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: nutqiy janr, fatik nutq, muloqot, rasmiy nutq, norasmiy nutq, publitsistik uslub, nutq madaniyati, ijtimoiy aloqa, lingvistik xususiyatlar

THE SIGNIFICANCE OF PHATIC SPEECH GENRES IN SOCIAL LIFE

Khorodzhiddinova Muattar Mansurovna
Kokand State University

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of phatic speech genres, their main characteristics and linguistic aspects of their manifestation in the Uzbek language. The role of phatic speech in social communication, its importance in strengthening communicative ties between people is scientifically covered. It also reveals the formation, development of speech genres in the Uzbek language - official, informal, artistic, scientific and journalistic speech forms, and their inextricable connection with national culture and speech etiquette. The article analyzes the manifestations of phatic speech in everyday life, in particular, on the example of greetings, requests, farewells, courtesy and ceremonial speeches.

Keywords: speech genre, phatic speech, communication, formal speech, informal speech, journalistic style, speech culture, social communication, linguistic features

Fatik nutqiy janrlar zamonaviy tilshunoslikda muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda insonlar o'rtasidagi muloqot jarayonini chuqurroq anglash, uning ijtimoiy va pragmatik jihatlarini tahlil qilishga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Ayniqsa, fatik nutq fenomeni - ya'ni axborot yetkazishdan ko'ra, ijtimoiy aloqalarni saqlash va mustahkamlashga xizmat qiluvchi nutq shakllari - alohida e'tiborni talab qiladi. Fatik nutq insonlar o'rtasidagi samimiylilikni ta'minlaydi, muloqotning boshlanishi va davom etishini osonlashtiradi hamda ijtimoiy muhitda psixologik qulaylik yaratadi.

Nutqiy janrlar tilning amaliy qo'llanish shakllari bo'lib, ular muayyan kommunikativ vaziyat, maqsad va ijtimoiy omillarga bog'liq holda shakllanadi. O'zbek tilida nutqiy janrlar rasmiy-idoraviy, norasmiy, badiiy, ilmiy va publitsistik kabi turlarga bo'linadi. Ushbu janrlar tarixiy taraqqiyot jarayonida milliy madaniyat, an'analar va nutq odobi bilan uyg'unlashgan holda rivojlanib kelmoqda. Fatik nutq esa mazkur janrlarning deyarli barchasida uchraydi va ularning kommunikativ samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Fatik nutq tushunchasi ilk bor ingliz antropologi Bronislav Malinovskiy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U fatik muloqotni insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi vosita sifatida talqin qilgan. Fatik nutqning asosiy vazifasi axborot uzatish emas, balki muloqotni yo'lga qo'yish, davom ettirish yoki yakunlashdan iborat. Shu sababli bunday nutq shakllarida ko'pincha an'anaviy, rituallashgan ifodalar - salomlashuv, hol-ahvol so'rash, xayrlashish kabi birliklar qo'llaniladi.

O'zbek tilida fatik nutqning keng tarqalgan ko'rinishlari kundalik muloqotda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, "Assalomu alaykum", "Yaxshimisiz?", "Omonmisiz?", "Ko'rishmaganimizga ancha bo'ldi" kabi iboralar nafaqat muloqotni boshlash, balki suhbatdoshlar o'rtasida ijobiy psixologik muhit yaratish vazifasini ham bajaradi. Bu kabi birliklar nutqning mazmuniy yukidan ko'ra, uning ijtimoiy va emotsional ahamiyatini kuchaytiradi.

Fatik nutqning muhim jihatlaridan biri uning milliy-madaniy xususiyatlarga boyligidir. O'zbek xalqining muloqot odobida mulozamat va hurmat ifodalari alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, salomlashish, mehmondorchilik, to'y-hasham, aza marosimlari kabi ijtimoiy vaziyatlarda qo'llaniladigan nutq birliklari o'ziga xos madaniy kod sifatida namoyon bo'ladi. Bu birliklar orqali insonlar o'zaro hurmat, e'tibor va samimiylatni ifoda etadilar.

Fatik nutq jins, yosh va ijtimoiy mavqega ko'ra ham farqlanishi mumkin. Masalan, ayollar nutqida mulozamat va yumshoqlik kuchliroq ifodalansa, erkaklar nutqida qisqalik va lo'ndalik ustun bo'lishi kuzatiladi. Shu bilan birga, muayyan vaziyatlarda - xususan, bayram yoki qayg'uli holatlarda - har ikki jins vakillari

nutqida emotsional-ekspressiv birliklar faol qo'llaniladi. Bu esa fatik nutqning universalligini ko'rsatadi.

Og'zaki va yozma nutq shakllari o'rtasidagi tafovutlar ham fatik nutqning namoyon bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi. Og'zaki nutqda intonatsiya, mimika va imo-ishoralar muhim rol o'ynaydi, bu esa fatik birliklarning ta'sirchanligini oshiradi. Yozma nutqda esa bunday vositalar cheklangan bo'lib, ifoda aniqligi va mantiqiylik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shunga qaramay, yozma muloqotda ham (masalan, maktublar, elektron yozishmalar) fatik elementlar muhim kommunikativ vazifani bajaradi.

Fatik nutq ijtimoiy hayotning turli jabhalarida - oilaviy munosabatlar, do'stona aloqalar, ishbilarmonlik muhitida - keng qo'llaniladi. U insonlar o'rtasidagi ijtimoiy masofani qisqartiradi, ishonch muhitini yaratadi va samarali muloqotni ta'minlaydi. Ayniqsa, globallashuv sharoitida turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotda fatik nutqning roli yanada ortib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, fatik nutqiy janrlar insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni tartibga soluvchi muhim kommunikativ vosita hisoblanadi. Ular orqali muloqotning nafaqat mazmuniy, balki emotsional va ijtimoiy jihatlari ham namoyon bo'ladi. O'zbek tilida fatik nutq milliy madaniyat va an'analar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, nutq odobining ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois fatik nutqiy janrlarni o'rganish tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov M. O'zbek tilining amaliy stilistika masalalari. Toshkent, 2020.
2. Jo'rayev O. Publitsistika uslubi va nutq madaniyati. Toshkent: Sharq, 2019.
3. Xolmirzayev B. Ilmiy nutqning lingvistik jihatlari. Toshkent: Fan, 2021.
4. Malinowski B. The Problem of Meaning in Primitive Languages. London, 1923.